

Şark Müderrislerinin Hadis ve Sünnet Algıları: Van Örneği *The Perception of Hadith and Sunna of the Eastern Mudarris: Van Province Case*

Rıdvan KALAÇ

ORCID: 0000-0002-3257-2471 | E-Posta: r30kalac@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı,
Assistant Professor, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Department of Hadith,
Van, Türkiye

ROR ID: 041jyzp61

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Kalaç, Rıdvan. "Şark Müderrislerinin Hadis ve Sünnet Algıları: Van Örneği". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (Haziran 2023), 213-245.
<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1239118>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	19. 01. 2023
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	08. 04. 2023
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15. 06. 2023
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (<i>Araştırma Makalesi</i>)
Peer-Review (<i>Değerlendirme</i>)	Double anonymized - Two External (<i>İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme</i>).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur</i>). This article is a revised and expanded version of the paper titled "Hadith and Sunnah Perceptions in Traditional Educational Institutions: The Case of the Mudarris of Van", which was presented orally at the Symposium on the Future of Van, held in Van on December 01-02, 2022. (<i>Bu makale, 01-02 Aralık 2022 tarihinde Van'da düzenlenen Düünden Yarına Van İlinin Panoraması Van'ın Geleceği Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan "Geleneksel Eğitim Kurumlarında Hadis ve Sünnet Algıları: Van Müderrisleri Örneği" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir</i>).
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (<i>Evet</i>) – Turnitin / Ithenticate.
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (<i>Çıkar çatışması beyan edilmemiştir</i>).
Complaints (<i>Etik Beyan Adresi</i>)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (<i>Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır</i>).
Copyright & License (<i>Telif Hakkı ve Lisans</i>)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (<i>Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır</i>).

Özet

Günümüzde Doğu Anadolu Bölgesi'nde aktif olarak geleneksel eğitim veren çok sayıda medrese bulunmaktadır. Bu medreseler devlet desteği olmadan toplum desteğiyle ayakta durmayı başarmış ve doğu toplumuna rehberlik etme ve onların dini hayat tarzını yönlendirme noktasında önemli bir misyon üstlenmiştir. Bu anlamda son dönemde medreseleriyle ön plana çıkan illerden birisi de Van'dır. Buradaki medreselerin eğitim müfredatına bakıldığında hadis ilminin de öğretildiği ve müderrislerin hadis ve sünnet konusunda önemli bir birikime sahip oldukları görülmektedir. Bu araştırmanın amacı, Van'da tedris faaliyeti yürüten bu medreselerdeki bazı müderrislerin hadis ve sünnet algılarını incelemektir. Araştırmanın verileri, Van ilinde aktif faaliyet sürdüren medreselerden seçilen bir örneklem grubunun müderrislerine açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanmıştır. Bu veriler ışığında müderrislerin hadis ve sünnet yaklaşımları, sünnetin dindeki konumu, sünnetin vahiy mahsulü olup olmadığı, Hz. Peygamber'in helal veya haram kılma yetkisinin olup olmadığı ve Hz. Peygamber'in sünneti denilince ilk olarak akıllarına ne geldiği gibi pek çok konu hakkında anlamlı bulunan tespitler paylaşılmıştır. Araştırmada tespit edilen önemli bir husus, müderrislerin hadis ve sünneti, Kur'an'ın tefsiri ve beyanı olarak görmeleridir. Ancak bunun yanında müderrisler, hadis ve sünnetle ilgili bazı konularda farklı yaklaşımlar da sergilemişlerdir. Örneğin müderrislerin büyük bir kısmı (14 kişi), hadis ve sünnetin birbirinden farklı manalara sahip olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşımı benimseyen 8 müderris, sünnet ile hadis arasında umum-husus ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan hadis ve sünnetin aynı anlama geldiği görüşünün de altı katılımcı tarafından benimsendiği ortaya çıkmaktadır. Müderrislerin hadis ve sünnetin vahiy ile olan ilişkisine dair bazı önemli görüşleri tespit edilmiştir. Örneğin müderrislerden 13 kişi sünnet ve hadisin tamamının vahiy mahsulü olduğunu savunurken geri kalanlar ise sadece bir kısmının vahiy mahsulü olabileceğini ifade etmişlerdir. Hadis ile sünnetin vahiy ile olan ilişkisine dair bu yaklaşıma sahip olanların yarısından fazlasının (11 kişi), savundukları düşüncelerinde tenakuz yaşamışlardır. Nitekim bu katılımcılar sünnet ve hadisin tamamının vahiy kaynaklı olduğunu ifade ederken tıp hadisleriyle ilgili kendilerine yöneltilen soruda beklenenin aksine cevap vermiş ve tıp hadislerinin bir kısmının veya tamamının tecrübeye dayandığını savunmuşlardır. Müderrislerin tamamına yakını, sünnetin Kur'an gibi bağlayıcı olduğunu savunmuşlardır. Katılımcılardan üç kişi sünnetin tamamını bağlayıcı görmemektedir. Bunlara göre Hz. Peygamber'in beşer vasfıyla yaptıkları ile yaratılış icabı sevdiği veya hazzetmediği şeylerin bağlayıcılığı yoktur. Yine müderrislerin bir kısmının zihinlerinde ahlaki sünnetler öncelikliken bir kısmında ise şekli sünnetler önceliklidir. Müderrislerin yarısına yakını (8 kişi) *Kütüb-i sitt'e*'ye önemli bir değer atfetmiştir. Katılımcılar, bu eserlerdeki hadislere güven duyduklarını, bir hadisin bu eserlerden birisinde nakledilmesi durumunda kabul edeceklerini ifade etmişlerdir. Geri kalan katılımcılar ise isnad ve metinle ilgili araştırmalardan sonra hadislerin sıhhatlerinin tespit edileceğini düşünmektedir. Müderrislerin günümüzde Kur'aniyyun diye popüler olan grup hakkında fikir sahibi oldukları görülmektedir. Müderrislere göre bu grubun asıl amacı Kur'an'ın mesajını ortadan kaldırmaktır. Müderrislerin zihin dünyalarında Suyûtî ve Gazzâlî önemli bir yer edinmiş görünmektedir. Bilhassa Suyûtî'nin Arapça gramer konusundaki yetkinliği, hadis alanına da teşmil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Sünnet, Geleneksel, Medrese, Müderris, Algı.

Abstract

Currently, numerous madrasas in Eastern Anatolia Region actively provide traditional education. These madrasas have managed to survive with community support without any state aid and have taken an important mission to guide the eastern community and direct their religious lifestyle. In this sense, Van is one of the provinces that has recently stood out with its madrasas. When the education curriculum of these madrasas in Van is examined, it is seen that the science of *ḥadīth* is also taught and the teachers have significant accumulation on *ḥadīth* and *sunna*. This research aims to examine the perceptions of some teachers on *ḥadīth* and *sunna* in these madrasas providing education in Van. The data of the research were collected through semi-structured interview forms consisting of open-ended questions addressed to a sample group of teachers selected from madrasas that actively operate in Van. In light of this data, meaningful findings have been shared about many issues such as the approach of the teachers to *ḥadīth* and *sunna*, the position of *sunna* in religion, whether *sunna* is a product of revelation, whether Prophet Muḥammad (PBUH) had the power to make things *ḥalāl* or *ḥarām*, and what comes to their mind first when Prophet Muḥammad's *sunna* is mentioned. An important finding identified in the research is that the teachers see *ḥadīth* and *sunna* as the interpretation and explanation of the Qur'ān. However, the teachers also exhibited different approaches to some issues related to *ḥadīth* and *sunna*. For example, most of the teachers (14 people) think that *ḥadīth* and *sunna* have different meanings. Eight of the teachers who adopt this approach stated that there is a general-specific relationship between *sunna* and *ḥadīth*. On the other hand, it is revealed that the view that *ḥadīth* and *sunna* mean the same thing is embraced by six participants. Some important views of the teachers regarding the relationship of *ḥadīth* and *sunna* with revelation have been identified. For example, while 13 of the teachers argue that all of the *sunna* and *ḥadīth* are a product of revelation, others stated that only some of them could be a product of revelation. More than half of those who hold this approach (11 people) experienced inconsistency in the thoughts they defended. Indeed, these participants stated that the whole *sunna* and *ḥadīth* are the source of revelation while giving an unexpected answer to the question directed to them about medical *ḥadīths*, and they claimed that some or all of the medical *ḥadīths* are based on experience. Almost all of the teachers argue that *sunna* is binding like the Qur'ān. Three of the participants do not see the whole *sunna* as binding. According to them, things that Prophet Muḥammad did with his human qualities or things he loved or disliked by creation do not have bindingness. Also, while some of the teachers prioritized moral *sunan* in their minds, others prioritized formal *sunan*. Almost half of the teachers (8 people) attached great importance to *al-kutub al-sitta*. The participants stated that they trust the *ḥadīths* in these works and that they would accept it if a *ḥadīth* is transmitted in one of these works. The remaining participants think that the authenticity of the *ḥadīths* will be determined after research on the *isnād* and the text. It is seen that madrasah teachers have an idea about the popular group called Kur'aniyyun today. According to them, the main purpose of this group is to destroy the message of the Qur'ān. Suyūṭī and Ghazālī seem to have an important place in the minds of the professors. In particular, Suyūṭī's competence in Arabic grammar has been extended to the field of *ḥadīth*.

Keywords: *Ḥadīth*, *Sunna*, Traditional, Madrasa, Mudarris, Perception.

Giriş*

Hicri dördüncü asra kadar eğitim-öğretim faaliyetleri daha çok mescit ve camiler ile âlimlerin evleri gibi çeşitli yerlerde icra edilmiştir. Ancak bu asırdan sonra İslam dünyasında medreselerin açılmasıyla eğitim ve öğretim, kurumsallaşma sürecine girmiştir. Bu anlamda bilhassa hadis eğitimi için Nişabur'un önde gelen hadisçilerinden birisi olan Ahmed b. İshâk es-Sıbgî (ö.342/954) tarafından "dârüssünne" ismini taşıyan bir medresenin kurulduğu görülmektedir.¹ Bu açıdan bakıldığında dârülhadislerin Nizâmiye Medreseleri'nden yaklaşık 150 yıl önce inşa edildiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Bağdat'ta kurulan Nizâmiye Medreseleri'nden önce Nişabur başta olmak üzere Doğu İslam coğrafyasında otuzdan fazla medresenin kurulduğu ifade edilmiştir.² Ancak medreseler, tam kurumsallaşma sürecine Selçuklu döneminde Nizâmiye Medreseleri ile girmiştir. Bu yapıların inşa edilmesinin temel amacı Fatımiler'in Şîî propagandasına karşı ehl-i sünnet anlayışını güçlendirmektir.³ Bu anlamda Sultan Melikşah (ö.485/1092) zamanında Nizâmü'l-Mülk, Bağdat başta olmak üzere Nişabur, Merv, Herat, Belh, Basra, Musul, İsfahan, Cizre ve Rey gibi şehirlerde Nizâmiye Medreselerini kurmuştur. İslam dünyasının dört bir yanında inşa edilen bu medreseler, Bağdat Nizamiye Medresesi örnek alındığı için aynı isimle anılmıştır.⁴

Selçuklular döneminde kurumsal bir kimlik kazanan ve eğitimin vazgeçilmez bir merkezi haline gelen medreseler, Osmanlılar döneminde büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve çok geniş alanlarda faaliyet göstermiştir. Diğer taraftan Osmanlı medreseleri eğitimin ve öğretimin ulaştığı zirve noktayı temsil etmektedir. Nitekim Osmanlıda Sahn-ı Seman Medreseleri ile Süleymaniye Medreseleri, müfredatları itibariyle yüksek öğretim ve

* Bu makale, 01-02 Aralık 2022 tarihinde Van'da düzenlenen Dünden Yarına Van İlinin Panoraması Van'ın Geleceği Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan "Geleneksel Eğitim Kurumlarında Hadis ve Sünnet Algıları: Van Müderrisleri Örneği" başlıklı bildirin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

¹ Tacuddin Ebu Nasr Abdulvehhab es-Sübkî, *Tabakatü's-Şafiiyyeti'l-Kübra*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Dârü'l-Hicr, 1992), 4/159.

² Nâci Ma'rûf, *Medâris Kable'n-Nizâmiyye* (Bağdat, 1973), 67-68; Nâci Ma'rûf, *Neş'etü'l-Medârisi'l-Mustakille fi'l-İslâm* (Bağdat: Matbaatü'l-Ezher, 1966), 5-7; Muhammed Ahmed Harbut Hamd el-İsavî, "el-Medârisu'n-Nizâmiyye fi Bağdat ve Devruha fi Fikri'l-Arabî el-İslâmî", *Camiatu Tikrit* 7/24 (2011), 151-163; Rıdvan Kalaç, "Van Medrese Geleneğinde Hadis Eğitimi ve Müderrislerin Hadis/Sünnete Yaklaşımları", *Türkiye'de Hadis Eğitimi* (Konya: Palet Yayınları, 2022), 169-170.

³ Münir Ecer - Eyüp Şimşek, "İnanç ve Siyaset Kısacasında Eğitim: Fâtımiler Döneminde Medreseler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 580-581.

⁴ Abdülkerim Özaydın, "Nizâmiye Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/188-191; Nebi Bozkurt, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/323-327.

araştırma özelliği kazanmıştır.⁵ Osmanlı devletinin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber medreseler adına var olan olumlu hava tersine dönmüş ve 3 Mart 1924 tarihinde batılılaşma eğitim politikalarının neticesi olarak Tevhîd-i Tedrisat kanunuyla birlikte medreseler devlet desteğini kaybederek kapatılma sürecine girmiştir. Ancak mezkûr olumsuzluklara rağmen bu yapılar, farklı mekânlarda toplumun desteğiyle ayakta durmayı başarmış ve geleneksel bilgi aktarımına devam etmiştir. Esasında devlet desteğinden yoksun bırakılan bu geleneksel yapılar, Anadolu'da merkeze uzak olan yerlerde daha aktif şekilde varlık göstermiştir.⁶ Bundan dolayı şark medreseleri (doğu ve güneydoğu) Anadolu'nun diğer bölgelerine göre daha belirgin bir şekilde faaliyet göstermiş ve hayırsever halkın destekleriyle de günümüze kadar bu geleneksel kültürü devam ettirebilmiştir. Şark'ın önemli illerinden birisi olan Van ilinin de bu medreselere ev sahipliği yaptığı görülmektedir.

Kurulduğu günden beri çok sayıda devletin hâkimiyetine giren ve bundan dolayı çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapan kadim Van ilinin çok sayıda medreseyi de uhdesinde bulundurduğu görülmektedir. Nitekim bir tespite göre Van şehir merkezinde on, ilçelerinde ise on yedi kadar medrese kurulmuştur. Ancak bu medreselerin hiçbiri günümüzde faal olmayıp beşte biri kadarının kalıntıları bile (Kızıl Medresesi, Kaya Çelebî Medresesi, Müftü Medresesi, İskender Paşa Medresesi ve Melik Mehmet Medresesi) günümüze ulaşmamıştır.⁷ Günümüzde ise Van ilinde medrese geleneğinin temsilcileri olan kurumların büyük çoğunluğunun resmi Kur'an kursları kimliği ile ön plana çıktıkları görülmektedir. Bu anlamda Van'ın merkez ilçelerinde (İpekyolu, Tuşba, Edremit ve Gevaş) 22 kadar medresenin aktif eğitim verdiği tespit edilmiştir.⁸

Bu yapıların eğitim müfredatında klasik medrese sıra kitapları yanında istenilen düzeyde olmasa da hadis eğitimine de yer verildiği ve bu eğitimi veren bazı müderrislerin ise hadis ve sünnetle ilgili bazı konularda kayda değer bir birikime sahip oldukları görülmektedir. Bu müderrislerin sahip oldukları birikim toplumun hadis ve sünnet algısını

⁵ Mehmet İşpirli, "Medrese (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/327-333; Kalaç, "Van Medrese Geleneğinde Hadis Eğitimi", 170-171.

⁶ Mehmet Dinçoğlu, "Doğu Medreselerinde Okutulan Hadis Kitapları ve Dersleri (Muş Yöresi)", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*, ed. Fikret Gedikli (Muş: Muş Alparlan Üniversitesi, 2013), 2/580.

⁷ Abdüsselam Uluçam, "Van ve Çevresindeki Osmanlı Medreseleri ile Eğitim Öğretimdeki Yerleri", *XIII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler* (Ankara, 1999), 3/777-784; Kalaç, "Van Medrese Geleneğinde Hadis Eğitimi", 171-172.

⁸ Bk. Kalaç, "Van Medrese Geleneğinde Hadis Eğitimi", 169-228.

da etkilemektedir. Zira bu müderrisler toplumda birer kanaat önderi rolü üstlenmiş olup insanların dini yaşantısı ve algıları üzerinde belirleyici bir konuma sahip olmuşlardır. Bu sebeple mezkûr müderrislerin hadis ve sünnet anlayışlarıyla ilgili görüşlerini ortaya çıkarmak ve akademik bir bakış açısıyla değerlendirmek önem arz etmektedir.

Amaç

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan klasik usul ile tedrisat faaliyeti yürütmekte olan medreseler toplumda önemli bir etki bırakmaktadır. Literatüre bakıldığında bu medreselerin öğrenci yapısı, okutulan dersler, derslerde okutulan eserler gibi konularda çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir.⁹ Ancak medreselerdeki müderrislerin temel İslami ilimlere bakış açısı ve bu konulardaki yeterliliklerini ele alan çalışmaların olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum hadis alanı için değerlendirildiğinde medreselerdeki hadis dersleriyle ilgili bazı çalışmalar yer alsa da¹⁰ müderrislerin hadis ve sünnete bakış açısı ve hadis ile sünneti İslâm dininde konumlandırma durumlarıyla ilgili bir araştırma bulunmamaktadır. Bundan dolayı doğu müderrislerinin hadis ve sünnet yaklaşımlarının ortaya konulabilmesi gerekli görülmüş ve Van İli örnekleminde bir araştırma tasarlanmıştır.

Bu çalışma, Van'da eğitim ve öğretime aktif bir şekilde devam eden medreselerde müderrislik icra eden kimselerin Hz. Peygamber'e dair yaklaşımlarını ve buna bağlı olarak şekillenen hadis ve sünnet algılarını saptamayı ve değerlendirmeyi amaç edinen bir alan araştırmasıdır. Nitekim toplumun dinî yaşantısı ve dine dair algıları üzerinde etkili olan bu müderrisler, aynı zamanda geleceğe yön verebilecek ve geleceğin dünyasında dinî konularda söz sahibi olabilecek talebeler de yetiştirerek Van ilinin geleceğini de zımnen

⁹ Bk. M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009); Dinçoğlu, "Doğu Medreselerinde Okutulan Hadis Kitapları ve Dersleri (Muş Yöresi)"; Muhammet Sadık Hamidi, "Doğu ve Güney Doğu Medreseleri'nin Mahiyeti ve Ders Müfredatı'nın İslah Önerisi", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*, ed. Fikret Gedikli (Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, 2013), 313-328; İsmail Narin, "Bingöl Medreselerinde Fıkıh Eğitimi", *Bingöl Araştırmaları Dergisi* 1/1 (10 Ekim 2014), 9-28; Mustafa Keskin, "Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (01 Haziran 2017), 61-82; İslam Musayev, "Doğu Medreselerinde Eğitim: Hakkâri Mele Nezir Medresesi Örneği", *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (23 Aralık 2018), 233-245; İbrahim Sizgen - Nasi Aslan, "Tillo Medreselerinde Fıkıh Eğitimi-Memdühiyye Medresesi Örneği", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (30 Aralık 2020), 569-592; Kalaç, "Van Medrese Geleneğinde Hadis Eğitimi", 169-228.

¹⁰ H. Musa Bağcı, "Medrese Eğitiminde Hadis Birikimi -Diyarbakır Örneği-", *Şarkiyat* 1 (01 Nisan 2009), 45-59; Dinçoğlu, "Doğu Medreselerinde Okutulan Hadis Kitapları ve Dersleri (Muş Yöresi)", 2/579-593; Ahmet Yıldırım, "Kazakistandaki Karnak Medreseleri ve Hadis Eğitimi" (Anadolu'nun İslamlaşma Sürecinde Dârü'l-Hadisler 08-09 Eylül 2012, Çankırı, 2013), 85-94; Kalaç, "Van Medrese Geleneğinde Hadis Eğitimi", 169-228; Abdulcelil Alpkıray, "Son Dönem Afganistan Medreselerinde Hadis Eğitimi: Belh Örneği", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/2 (14 Temmuz 2022), 676-703.

belirlemiş olmaktadır. Dolayısıyla bu müderrislerin hadis ve sünnete dair algılarının tespiti, yeni nesillerin hadis ve sünnet yaklaşımlarını saptama adına bir öngörü de sağlayacaktır.

Müderrislerin hadis ve sünnet yaklaşımlarıyla ilgili irdelenen konular arasında; hadis ve sünnetin mahiyeti, sünnetin dindeki konumu, hadis ve sünnetin vahiyle olan ilişkisi, sünnetin bağlayıcılığı, sahih hadisin tespiti ve sahih hadis kitapları, tıpla ilgili hadislerin değeri, Hz. Peygamber'in teşrî yetkisi, günümüz sünnet algıları ve Kur'anıyyûn ekolü ile hadis-bilim ilişkisi gibi çeşitli meseleler yer alır.

Evren, Örneklem ve Yöntem

Araştırmanın evrenini doğu ve güneydoğuda faaliyet gösteren medreselerin müderrisleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem kitlesi ise Van ilinde eğitim faaliyeti yürüten medrese müderrisi olan 20 kişiden müteşekkildir.

Katılımcı müderrislere ilişkin bilgiler şu şekildedir:

Katılımcı Müderrisler İçin Kullanılan Rumuzlar	Eğitim Durumu
K15, K16	İHL Mezunu
K1, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K18, K20	Ön Lisans İlahiyat Mezunu
K2, K3, K19	İlahiyat Lisans Mezunu
K17	Yüksek Lisans Öğrencisi
K4, K5	Doktora Öğrencisi

Araştırmanın örneklem kitlesinde yer alan 20 kadar müderrisin tamamı medrese ilimlerini tahsil etmiş olup dinî ilimlerde eğitimlik yapabilecek icazete sahiptir. Bu müderrisler devlet okullarında da önemli eğitimler almışlardır. Nitekim tabloda görüldüğü üzere bunlardan 2 kişi imam hatip mezunu, 12 kişi ön lisans ilahiyat mezunu, 3 kişi dört yıllık ilahiyat fakültesi mezunudur. 1 müderris ise Arap Dili ve Belagati'nda yüksek lisansına devam etmektedir. Ayrıca 2 kişi ise yüksek lisans mezunu olup hali hazırda Tefsir ve Tasavvuf alanlarında doktora eğitimlerini sürdürmektedir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışması, herhangi bir alanda var olan bir çalışma konusuyla ilgili detaylı ve derinlikli

araştırma yapmaktır.¹¹ Veriler toplanırken ilgili kişilere rahat bir şekilde ulaşılabildiği için çalışmanın kaynaklarını bu kişiler oluşturmuştur. Bu sebeple araştırmacı tarafından “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” hazırlanmış; bu formda yer alan açık uçlu sorular müderrislere yönlendirilerek kendilerinden cevaplar alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, kaynakların katılımcı kişiler olduğu çalışmalarda kendilerine açık uçlu sorular yönlendirilerek alınan cevapların araştırmada veri olarak kullanıldığı bir görüşme türüdür.¹² Nitekim araştırma için seçilen müderrislerle yapılan görüşmeler neticesinde alınan cevaplar araştırmacı tarafından yazıya aktarılarak kendilerinin hadis ve sünnet anlayışlarına ilişkin bulgular oluşturulmuştur.

Van Medrese kültüründe aktif eğitim faaliyeti yürüten müderrislerin hadis ve sünnet algıları hakkında bilgi aktarmadan önce temel olarak hadis ve sünnet konularında tartışılan bazı görüşleri klasik hadis uleması perspektifinde ele almak, Van müderrislerinin yaklaşımlarının mukayesesi bakımından önem arz etmektedir. Bundan dolayı klasik hadis ulemasının bazı yaklaşımlarını sorgulamak ve bu anlayışların temsilcilerine dair bazı bilgiler sunmak, sonrasında müderrislerin görüşlerine ilişkin detaylara yer vermek uygun görülmüştür.

1. Hadis ve Sünnet’in Genel Mahiyeti Hakkında Klasik Ulemanın Görüşleri

Hadis kavramı, sözlükte yeni anlamına geldiği gibi haber anlamına da gelir. Terim olarak ise Hz. Peygamber ile ilgili haberler anlamına uygun olarak şu şekilde de tarif edilmiştir: “Söz, fiil, takrir, yaratılış ve huyla ilgili bir vasıf olarak Hz. Peygamber’e nispet edilen her şeydir.” Bu tanıma göre hadis, sadece Hz. Peygamber’e ait haberleri ihtiva etmektedir. Ancak bazı hadis âlimleri, sahabe ve tabiûna ait haberleri de hadis kapsamında değerlendirmişlerdir.¹³ Bu anlamda Hz. Peygamber’e ait olan hadislere merfû, sahabeye ait olanlara mevkuf, tabiine ait olanlara ise maktu adı verilmiştir.¹⁴ Sonraları merfu, mevkuf ve maktu terimlerinin hepsini ifade etmek amacıyla haber kavramı kullanılmaya başlayınca

¹¹ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşirdemir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 97.

¹² John W. Creswell, *Araştırma Deseni*, çev. Yüksel Dede (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2017), 190.

¹³ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 2015), 31; M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/27-28.

¹⁴ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalâni, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, thk. Abdullah b. Dayfillah er-Rehîlî (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2001), 109-121.

bazı ilim adamları sadece merfu rivayetlere, bir kısmı ise merfu ve mevkuf rivayetlere hadis demişlerdir.¹⁵

Sünnet kavramı ise sözlükte “izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek” gibi anlamlara gelirken terim olarak temel İslam bilimlerinin her birinde (fıkıh, fıkıh usulü, hadis, kelam) farklı anlaşılmış, her bir ilim dalı kendi amaç ve ihtiyaçları doğrultusunda sünnete farklı tanımlar getirmiştir. Ancak bu ilim dallarının hepsi bu kavramı Allah Resulü ile irtibatlandırmış ve sünnetin onun yolunu izleme olduğu noktasında ittifak etmiştir. Örneğin Fıkıh usulcülerine göre sünnet, Kur'an dışında, Hz. Peygamber'in şer'i bir hüküm teşkil eden söz, davranış ve onaylarıdır. Fıkıhçılara göre, farz ve vacipler dışında Hz. Peygamber' den gelen hükümlerdir. Kelamcılara göre ise sünnet, bid'at kavramının karşıtıdır.¹⁶

Hadisçiler'in çoğunluğuna göre sünnet, şer'i bir hüküm ifade etsin ya da etmesin, Hz. Peygamber'in bütün söz, davranış, onay ve hayatına dair bilgilerin tamamıdır. Bu açıdan bakıldığında hadisçilerin çoğunluğuna göre sünnet, hadisle eş anlamlıdır.¹⁷ Ancak bazı hadisçilere göre sünnet ile hadis arasında ince bir fark vardır. Hadis bir sözü, sünnet ise bir tatbikatı (uygulamayı) ifade eder.¹⁸ Onlara göre sünnet, söz, fiil, takrir ve halki ile hulki özellikler iken, hadis ise Hz. Peygamber'e ait olan bu mezkûr durumların sonraki nesillere aktarımıdır. Dolayısıyla sünnetler, hadis yoluyla aktarılmış olur. Bu durumda hadisler, sünnetin yazılı dökümleri olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamberin sözlü tavsiyeleri ile fiilleri ve takrirleri sünnet olurken bunların rivayet edildiği metinler ise hadis adını alır.¹⁹

İlk asırlardan itibaren âlimler, Hz. Peygamber'in sünnetini bağlayıcılık açısından çeşitli şekillerde taksim etmişlerdir. Bu konuda en eski örneklerden birisi İbn Kuteybe (öl.276/889) tarafından yapılan sınıflandırmadır. Nitekim o, sünneti üç kategoriye ayırmış, ilk iki kategorideki sünnetlerin bağlayıcı olduğunu üçüncü kategoridekilerin ise bağlayıcı olmadığını savunmuştur. Sünnetin tamamının bağlayıcı olmadığı, dolayısıyla bazı

¹⁵ Kandemir, “Hadis”, 15/28.

¹⁶ Murteza Bedir, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/150.

¹⁷ Bedir, “Sünnet”, 38/150; Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 2.

¹⁸ Arif Gezer, “Sünnetin Önemi ve Bağlayıcılığı”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/35 (2017), 237-250.

¹⁹ Hikmet Gültekin, “İmam Hatiplerin Hadis Bilgileri ve Sünnet Algıları (Uşak İli Örneği)”, *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (30 Eylül 2019), 108; Gezer, “Sünnetin Önemi ve Bağlayıcılığı”, 237-250.

sünnetlere uymanın gerekmediği anlayışı sonraki asırlarda da devam etmiş ve bu husus daha çok fıkıh usulü alimleri tarafından ele alınmıştır.²⁰ Netice olarak âlimlerin sünnet hakkındaki yapmış oldukları taksimlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in beşer vasfıyla ortaya koyduğu hususlar, dini bir amaç gütmeksizin yaptığı işler ile adet ve örften kaynaklanan bazı davranışları bağlayıcı değildir.

Sünnetin mahiyetiyle ilgili tartışılan önemli konulardan birisi de sünnet-vahiy ilişkisidir. Sünnet ile vahiy arasındaki ilişki, esasında Hz. Peygamber'in sünnetini ortaya koyarken başvurduğu bilgi kaynaklarından neşet etmiştir. Bu bilgi kaynaklarının neler olduğuna dair Kur'an ve hadislerde açık ve net ifadeler bulmak mümkün değildir. Bundan dolayı hadis tarihinde Hz. Peygamber'in sünnetini ortaya koyarken başvurduğu kaynaklar konusunda birbirinden farklı üç görüş ileri sürülmüştür:

a) Sünnet bütünüyle Kur'an gibi vahiy mahsulüdür. Bu görüşü savunanlar sünneti vahiy gayri metluv olarak kabul ederler. Bu görüşün temsilcileri arasında Hasan b. Atiyye (öl.130/748), İmam Şafiî (öl.204/819), İbn Hibban (öl.354/965), İbn Hazm (öl.456/1063), Abdulğani Abdulhalık gibi çeşitli simalar vardır.

b) Sünnet, vahiy yanında Hz. Peygamber'in içtihatlarının da ürünüdür. Bu görüşün temsilcileri arasında İbn Kuteybe, İbn Kayyim, Şah Veliyullah Dihlevî, İbn Aşûr, M. Hayri Kırbasoğlu ve Ali Toksarı gelir.

c) Sünnette vahiy ürünü hiçbir şey yoktur. Bütünü Hz. Peygamber'in kendi tecrübesiyle yaptığı içtihatlardır. Bu görüşün temsilcileri arasında Sübhî es-Sâlih (öl.1986) ve Mehmed Said Hatipoğlu gelir.²¹

Sünnetin genel mahiyeti hakkında verilen bu bilgilerden sonra Van ilinde hali hazırda faal olan medreselerde tedris faaliyeti yürüten müderrislere sorulan açık uçlu sorulardan hareketle hadis ve sünnet algıları hakkında şunları ifade etmek mümkündür:

²⁰ Sünnetin bağlayıcılığı hakkında yapılan taksimler hakkında bk. M. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet / Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 63-76; Salih Karacabey, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (195M.S.), 39-102.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1940), 92-93; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-terfîhi İbn Balabân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 1/189; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 1/96-97; Ahmet Keleş, "Sünnet Vahiy İlişkisi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 166-179; Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 215-239; Mehmed Said Hatipoğlu, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy -Gaybi Hadisler Meselesi-* (Ankara: Otto, 2015).

2. Hadis ve Sünnet'in Mahiyeti Hakkında Müderrislerin Yaklaşımları

Bu bölümde birkaç açık uçlu soru yardımıyla katılımcı müderrislerin hadis ve sünnetin mahiyetine dair yaklaşımları tespit edilmiştir. Şimdi katılımcılara yöneltilen açık uçlu sorular ve bu sorulara verilen cevapları aşağıda maddeler halinde sıralayarak ele almak mümkündür:

1. Katılımcılara sorulan ilk soru "*Hadis nedir? Sünnet nedir? Bu ikisi arasında fark var mıdır?*" şeklindedir. Katılımcılardan 6 kişi bu soruya "*iki kavram arasında fark yoktur*" diye cevap verirken 14 kişi ise bu iki kavramın birbirlerinden farklı olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla yukarıda görüldüğü üzere hadis ve sünnet hakkında klasik ulema arasında meydana gelen ihtilaf, müderris katılımcılar arasında da meydana gelmiştir. Sünnet ile hadis arasında fark olduğunu savunan katılımcıların önemli bir kısmı, genel olarak sünneti "*Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri*" olarak tanımlamışlardır. Ancak sünnet ile hadise farklı yaklaşımlar da sergilenmiştir. Örneğin K5, K7 ve K19 sünnet ile hadis arasında umum-husus olduğunu ifade etmişlerdir. Bu katılımcılara göre sünnet daha genel olup kavli, fiili ve takriri haberleri kapsarken hadis ise sadece kavli haberlerden müteşekkildir. Bu durumda sünnet hadisi de kapsamış olmaktadır. Dolayısıyla bu katılımcıların zihin dünyasında hadis, "*kale Resulullah*" türünden olan rivayetlerdir. Sünnet ise kavli, fiili ve takriri olan rivâyetlerdir. Sünnet ile hadis arasında böyle bir fark olduğunu düşünen başka katılımcılar da olmuştur. Örneğin K6 ve K17, sünnete takriri rivâyetleri dahil etmemiş, bilakis sünnetin Hz. Peygamber'in sözleriyle fiillerinden oluştuğunu ifade etmişlerdir.

Sünnet ile hadis ayırımından bahseden K18, hadisin Hz. Peygamber'in sözlerinden ibaret olduğunu ifade ederken, sünnetin ise Hz. Peygamber'in fiilleri ile takrirlerinden meydana geldiğini belirtmiştir. Sünnetin daha özel bir kavram olduğunu ve dolayısıyla hadisin umum bildirdiğini ifade edenler de olmuştur. Örneğin K3, K4 ve K15'e göre hadis umumi olup sünneti de kapsar. Bundan dolayı merfu hadislerle birlikte sahabe (mevkûf) ve tabiûn (maktu) sözleri, fiilleri ve takrirleri de hadistir. Ancak sünnet Hz. Peygamber'e has bir durumdur.

Hadis ile sünnet kavramlarının ayırımına dikkat çeken K12, sünneti fıkıh âlimleri gibi farklı bir şekilde tanımlamıştır. Bu katılımcıya göre sünnet, Allah Resulu'nün farz ve vacipler dışında ibadet niyetiyle yaptıkları ve onaylarıdır. Dolayısıyla farz ve vacipler dışında Hz. Peygamber'den gelen hükümler, bu katılımcının zihin dünyasında sünnet adını alır. Hadis

ise Hz. Peygamber'den bizlere nakledilmiş olan her şeydir. Bu durumda mevkuf ve maktu haberler hadis çatısı altında yer almaz. Hadis ve sünnetin mahiyeti hakkında bu iki kavramın yaptığı çağrışımından hareketle genel bir tanım da yapılmıştır. Örneğin K5 ve K10, hadisin bir sözlü aktarım olduğunu ifade ederken sünnetin ise bir tatbikatı ifade ettiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu iki katılımcıya göre sünnet, aynı zamanda hadisler yoluyla aktarılmaktadır.

Hadis ve sünnet kavramları hakkında bazı katılımcıların zihinlerinin net olmadığı da görülmektedir. Örneğin bu iki kavramın farklı olduğunu beyan eden K2, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine hadis derken, sünnet için "Hz. Peygamber'in, sahabenin ve tabi'inin yolu" şeklinde muğlak bir tanım yapmıştır. K1 ise Hz. Peygamber'in ve sahabenin söz ve fiillerine hadis derken sünneti muğlak bırakmıştır. Bu katılımcıya göre sünnet, Allah Resulü'nün buyrukları ve yaşam tarzıdır. Dolayısıyla bu iki kavram arasında fark olduğunu savunan her iki katılımcı sahip oldukları bu yaklaşımlarını izah etme noktasında problem yaşamışlardır.

Hadis ve sünnetle ilgili yukarıdaki yaklaşımları benimseyen katılımcıların öğrenim durumlarıyla benimsedikleri fikirler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Örneğin hadisin sadece Hz. Peygamber'in sözlerinden oluştuğunu sünnetin ise daha genel olduğunu savunan katılımcılardan üç tanesi (K6, K7, K18) ön lisans ilahiyat, iki tanesi (K17, K19) lisans ilahiyat, bir tanesi de (K5) yüksek lisans mezunu olup hali hazırda doktora eğitimi sürdürmektedir. Ancak hadisin daha genel olup sünneti kapsadığını bildiren katılımcıların bir tanesi (K15) imam hatip lisesi mezunu iken, bir tanesi (K3) lisans ilahiyat, bir tanesi (K4) ise yüksek lisans mezunu doktora öğrencisidir. Yine hadis ve sünnet ayırımını muğlak bırakan bir katılımcı (K2) ilahiyat lisans mezunuyken diğeri ise (K1) ön lisans mezunudur. Dolayısıyla bu katılımcıların eğitim düzeylerinin hadis ve sünnete yaklaşım tarzlarını pek etkilemediği görülmektedir.

2. Katılımcılara yöneltilen ikinci soru "*Sünnetin dindeki konumu nedir? Kur'an-ı Kerim ile ilişkisi nasıldır?*" şeklindedir. Müderrislerin tamamı sünnetin Kur'an'dan sonra en önemli ikinci asli kaynak olduğunu ikrar etmiş ve sünnetin Kur'an'ın beyanı olduğunu belirtmişlerdir. Bu katılımcıların tamamına göre Sünnet, aynı zamanda Kur'an'ın tefsiridir. Ancak sünnetin Kur'an ile ilişkisine dair daha detaylı açıklamalar yapan müderrisler de olmuştur. Örneğin iki katılımcıya (K3, K15) göre sünnetin Allah'ın kitabı karşısında; mücmel

ayetleri açıklamak, müşkil ayetleri izah etmek, mutlak (kayıtsız) ifadeleri sınırlamak ve umum bildiren ayetleri tahsis etmek gibi birtakım görevleri vardır. Sünnetin Kur'an karşısındaki bu görevlerine dair detaylı açıklama yapan iki katılımcıdan birincisi (K3) ilahiyat lisans mezunuyken diğerinin ise (K15) lise mezunu olduğu görülmektedir. Burada sünnetin Kur'an karşısındaki misyonunu akademik bakış açısıyla sunan mezkûr iki katılımcının devlet okullarındaki eğitim düzeyleri ile yaklaşımları arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Nitekim bu bakış açısının, modern okullardaki tahsillerinden ziyade bu iki katılımcının kendi çabalarının ve özel okumalarının ürünü olduğu kanaatindeyiz.

3. Katılımcılara yöneltilen diğer soru “*Bir hadisin sahih olup olmadığını nasıl tespit edersiniz?*” şeklindedir. Bu soruya K1 cevap vermekten kaçınırken 8 katılımcı (K1, K3, K4, K7, K9, K14, K18, K19) ilgili hadisin kaynağına bakacağını, şayet *Kütüb-i sitté*'de geçiyorsa hadisin doğrudan sahih olduğunu ifade ederek bu hususta tam bir teslimiyet göstermiştir. Dolayısıyla bu katılımcıların zihin dünyasında *Kütüb-i sitté*'de yer alan tüm rivâyetler sahihtir. Bu kaynaklarda yer alan rivâyetlerin sıhhat tespitinin yapılması da anlamsızdır. Çünkü âlimler bu hadislerin sıhhati konusunda görüş birliği içinde olmuştur. Ancak iki katılımcı bu soruya kitap merkezli yaklaşımı daha da daraltarak cevap vermiştir. Örneğin K6, eğer ilgili hadis Buhârî'nin *Sahih*'inde geçiyorsa mutlak olarak kabul edeceğini aksi taktirde araştırmaya tabi tutacağını ifade etmiştir. Bu yaklaşım K8 tarafından da sergilenmiştir. Ancak bu katılımcı Müslim hadislerini de tümünden sahih kabul etmiş ve dolayısıyla *Sahihayn*'ın hadislerinin mutlak olarak sahih olduğunu vurgulamıştır. Diğer kaynaklarda yer alan hadisleri ise araştırmalara tabi tutacağını ifade etmiştir. Ayrıca bu katılımcı son dönemlerde hadis tahrici ve tenkidi noktasında büyük kolaylık sağlayan el-Mektebetü'ş-Şamile programından da haberdardır. Gerek hadis tahrici ve gerekse hadislerin sıhhatlerinin tespiti ile sened tenkidi noktasında zikredilen programdan istifade ettiğini belirten bu katılımcı, bu program sayesinde cerh ta'dil kaynaklarından önemli ölçüde yararlandığını sözlerine eklemiştir.

Medreselerde sıklıkla kullanılan birtakım eserlerin de sahih eserler olduğu anlayışı, bir müderris (K4) tarafından sergilenmiştir. Esasında bu yaklaşım medrese kültürüne ve burada okutulan eserlere mutlak anlamda teslimiyetin göstergesidir. Bu katılımcı müderris, Van medreselerinde en çok kullanılan eserlerden olan *Riyazu's-Salihîn* ile *Tâcü'l-Câmi* adlı eserlerin de en sahih eserler olduğuna dikkat çekmiştir. Bu katılımcıya göre bu iki eserde yer

alan rivayetlerin sıhhat tespitine gerek yoktur. Çünkü mezkûr eserlerde yer alan tüm rivayetler sahihtir.

Yukarıdaki zikredilen soruya kitap merkezli ön kabul yaklaşımın yanında hangi kaynakta geçiyorsa geçsin araştırmaya tabi tutacağını ve cerh- ta'dil kaynaklarına bakıp râvilerin durumlarını tespit edeceğini ve dolayısıyla isnad tenkidi yapacağını bildiren katılımcılar da olmuştur. Bu katılımcıların sayısı 9'dur (K2, K5, K10, K12, K13, K15, K16, K17, K20). Ancak bu katılımcılardan beş kişi (K5, K10, K12, K13, K16) sened tenkidiyle iktifa etmeyeceklerini, metin tenkidi de yapacaklarını bildirmişlerdir. Bu anlamda mezkûr katılımcı müderrislerin metin tenkidiyle ilgili dikkat çektikleri husus, sünnet ve hadisin Kur'an'a arzıdır. Bunlara göre isnad tenkidi tek başına bir rivayetın sıhhatini belirlemede yeterli değildir. Bilakis rivayetın, metin olarak Kur'an'a aykırı olmaması ve onunla çelişmemesi gerekir. Bir katılımcı ise isnad tenkidi (K20) yapmadan önce alimlerin ilgili hadis hakkındaki görüşlerini araştıracağını belirtmiş ve ilmi olan duruşun da bu olduğunu vurgulamıştır. Bu katılımcıya göre hadislerin sıhhatini belirlemek için ilk yapılması gereken şey, hadisin önceki münekkit alimlerce sahih olarak kabul edilip edilmediğini ortaya koymaktır. İsnad tenkidi bir sonraki adımdır.

4. Katılımcılara yöneltilen dördüncü soru "*Hadis ve Sünnet Kur'an gibi vahye dayalı bilgiler midir? Yani Hadis ve Sünnet vahiy mahsulü mudur?*" şeklindedir. Bu soruya 13 katılımcı hadis ve sünnetin tamamının vahiy mahsulü olduğunu ve dolayısıyla vahye dayandığını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılara göre Kur'an, vahyi metluv iken sünnet ve hadis, vahiy gayrı metludur. 7 katılımcı ise (K3, K4, K10, K12, K15, K16, K18) hadis ve sünnetin bir kısmının vahye dayandığını bir kısmının ise Hz. Peygamber'in beşer vasfıyla ilgili olduğunu belirtmiş ve dolayısıyla bu türden olanların vahye dayanmadığını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılara göre vahye dayanan ile dayanmayan ayırt etmenin yolu dinî ve dünyevi çizgiyi ayırt etmekten geçer. Bu durumda dinî hükümlerle alakalı her hadis ve sünnet aynı zamanda vahiy kontrolü altındadır ve vahiy ürünüdür. Dünyevi konulardaki hadisler ise vahiy mahsulü değildir. Sünnet ve hadisin tamamının veya bir kısmının vahye dayandığını savunan müderrislerin birçoğu (K1, K5, K6, K10, K13, K14, K18, K19,), bu yöndeki fikirlerini desteklemek için "*O, kendi heva ve hevesinden konuşmaz. O kendisine indirilen vahiyden başkası değildir.*" (Necm, 53/3-4) anlamındaki ayetleri delil olarak zikretmişlerdir. Hadis ve sünnetin vahiyyle olan ilişkisine dair detaylı bir açıklama yapan K16, sünnetin bağlayıcılığına da dikkat

çekmiş ve Hz. Peygamber'in kaza (yargı), devlet başkanlığı (imamlık ve komutanlık) ve yaratılış icabı yaptığı şeylerin vahye dayanmayıp bağlayıcı olmadığını vurgulamıştır.

Necm süresi 3-4. ayetlerin sünneti temellendirmek amacıyla kullanılmasının doğru olmadığını ve Hz. Peygamber'in tüm sözlerinin vahiy olduğu görüşüne delil teşkil etmeyeceğini ifade etmek gerekir. Bu iki ayeti sünnetin tamamının vahiy mahsulü olduğu anlayışına delil gösterenlerin düştüğü hata, parçacı yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Esasında sünnetin dindeki konumu hakkında en çok başvurulan kaynak bu iki ayettir. Ancak bu iki ayetin önceki ve sonraki ayetlerle ilişkisine (siyak-sibak) bakıldığında ifade edilen şeyin vahiyle ilgili olduğu, Hz. Peygamber'in peygamberliğini konu aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu iki ayetin siyak sibaki "vahiy ve peygamberlik" olgusuna işaret etmektedir. Bu durumda "vema yentiku" ayetinde geçen "konuşma" Kur'an'ı kastetmektedir. Bu görüş aynı zamanda Katâde (öl.117/735), Ferrâ (öl.207/822), Taberî (öl.310/922), Cessâs (öl.370/980) ve Beydâvî (öl.682/1283), Elmalılı Hamdi (öl.1942) ve Mevdûdî (öl.1979) gibi çok sayıda âlim tarafından da benimsenmiştir.²²

5. Katılımcılara yöneltilen beşinci soru "*Tıbbu'n-nebevi ile ilgili hadisler tecrübeye dayanan bilgiler midir? Yoksa bunlar Allah'tan alınan bilgilere mi dayanır? Dolayısıyla bunlar mucize sayılır mı?*" şeklindedir. Bu sorulara müderrislerin verdiği cevaplara bakıldığında üç farklı yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir.

Birinci yaklaşıma göre tıpla ilgili hadislerin tamamı vahye dayanır ve dolayısıyla tıpla ilgili hadisler mucize sayılır. Bu yaklaşım 5 müderris (K2, K4, K15, K19, K20) tarafından benimsenmiştir. Bu müderrislerden bir tanesi lise mezunu (K15), bir tanesi ön lisans ilahiyat (K20), iki tanesi ilahiyat lisans mezunu (K2, K19), bir tanesi ise (K4) doktora öğrencisidir. Müderrislerin mezuniyetleri ile yaklaşımları arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenemez.

İkinci yaklaşıma göre tıpla ilgili hadislerin önemli bir kısmı vahye dayanırken bir kısmı ise Arap örfüne, tecrübesine ve o dönemin tıp ilmine dayanır. Bu yaklaşım 11 (K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K12, K14, K17, K18) katılımcı tarafından benimsenmiştir. Bu katılımcılardan 8 tanesi ön lisans ilahiyat, 2 tanesi lisans ilahiyat, 1 tanesi ise doktora öğrencisidir. Bu katılımcıların eğitim vaziyetleri de yukarıda olduğu gibi yaklaşımları üzerinde anlamlı bir ilişki kuramamış ve homojen bir yapı sağlayamamıştır. İlk iki yaklaşım sahiplerinden birer kişi (K18, K20), tıpla ilgili mucize addettikleri sinek hadisini örnek

²² Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 188-194, 224.

göstermişlerdir. Bu iki katılımcıya göre “Sizden birinizin yemek kabına sinek düşerse, onu iyice batırın. Zira onun bir kanadında hastalık diğerinde şifa vardır. O, içerisinde hastalık olan kanadıyla korunur”²³ rivayeti mucizevi tıp hadislerindedir.

Üçüncü yaklaşıma göre tıpla ilgili hadislerin tamamı tecrübe, örf ve dönemin tıp gelişmelerine dayanır. Bu görüş dört müderris tarafından (K1, K11, K13, K16) kabul edilmiştir. Bu müderrislerden K16 lise mezunuyken diğerleri ön lisans ilahiyat mezunudur.

Tıpla ilgili müderrislerin bu yaklaşımlarını tespit ettikten sonra önemli bir çelişkinin göze çarptığı ve bazı müderrislerin fikirlerinin tutarlı olmadığı görülmektedir. Nitekim önceki soruda katılımcılara hadis ve sünnetin vahye dayalı bilgiler olup olmadığı sorulmuştu. Esasında hadislerin vahiy mahsulü olup olmadığı yaklaşımının tıpla ilgili hadislerin mahiyetini de etkilemiş olması beklenirdi. Bu konuda 11 müderris hadis-vahiy ilişkisi yaklaşımını tıpla ilgili hadislerle uygulayamamış ve bir tenakuza düşmüştür. Örneğin tüm hadislerin vahye dayalı olduğunu ifade eden K1, K11, K13 gibi bazı katılımcılar, bir sonraki soruda tıpla ilgili hadislerin tecrübeye dayandığını beyan etmiştir. Ancak bu katılımcıların tutarlı olabilmesi için tıpla ilgili hadisleri de vahiy mahsulü olarak kabul etmeleri beklenirdi. Yine K4, K5, K6, K7, K8, K9, K14, K17 gibi bazı katılımcılar ise sünnetin tamamını vahiy mahsulü olarak kabul ederken tıpla ilgili hadislerin bir kısmının vahiy bir kısmının ise tecrübe mahsulü olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu katılımcıların da tutarlı olabilmeleri için tıpla ilgili hadisleri de vahiy mahsulü olarak kabul etmeleri beklenirdi.

Hadis-vahiy ilişkisi sorusuyla tıbbî hadisler sorusuna tutarlı davranarak cevap veren katılımcılardan 4 kişi (K2, K15, K19, K20), hadis ve sünnetin tamamını vahiy ürünü gördüğü gibi tıpla ilgili hadislerin tamamını da vahiy mahsulü olarak kabul etmişlerdir. Aynı şekilde hadis ve sünnetin bir kısmının vahiy, bir kısmının da Hz. Peygamber’in beşerî vasfından neşet ettiği yaklaşımını benimseyen 5 katılımcı (K3, K10, K12, K16, K18) ise tıpla ilgili hadislerde tutarlı davranmış ve bu hadislerin bir kısmının tecrübeye bir kısmının ise vahye dayandığını ifade etmişlerdir.

6. Müderrislere sorulan başka bir soru “Hz. Peygamber’in helal ve haram kılma yetkisi var mıdır?” şeklindedir. Katılımcılardan 8 kişi (K2, K3, K6, K12, K13, K16, K18, K19), Allah

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993), Bedü'l-Halk 17, Tıb 57; Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli vd. (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Et'ime 48; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Tıb 31.

Resulü'nün helal ve haram yetkisinin olmadığını yetkinin yalnızca Allah'a ait olduğunu ifade etmiştir. Geri kalan 12 katılımcı Hz. Peygamber'in teşrî' yetkisinin olduğunu, onun Allah'tan sonra ikinci şâri' olduğunu kabul etmişlerdir. Bu katılımcılardan K3, şöyle demektedir: "Hz. Peygamber, tam olarak teşrî' yetkisine sahip değildir. Ancak Allah Resulü vahiy olmadığında dinî konularda içtihat edebilir. Eğer bu içtihat vahiyle desteklenirse zımnen Hz. Peygamber, teşrî' yetkisi elde etmiş olur. Vahiyle desteklenmediğinde ise bu yetkisini kaybeder."

7. Müderrislere sorulan diğer soru "*Cuma hutbelerinde ve vaazlarda hadise yeterince önem verildiğini düşünüyor musunuz?*" şeklindedir. Bu soruya 8 katılımcı (K1, K4, K8, K9, K12, K13, K17, K19) hem hutbelerde hem de vaazlarda yeterince önem verildiği görüşünü beyan ederken 1 katılımcı (K20) hutbelerde yeterince yer verilmediğini ancak vaazlarda yeterli olduğunu ifade etmiştir. Diğer katılımcılar hutbe ve vaazlarda hadise yeterince yer verilmediğini düşünmektedir.

8. Müderrislere sorulan diğer soru "*Cuma hutbeleri veya vaazlarında uydurma hadislerin kullanıldığını düşünüyor musunuz?*" şeklindedir. Bu soruya 5 katılımcı (K3, K6, K11, K16, K18), müspet anlamda cevap vererek hutbe ve vaazlarda uydurma hadislere yer verildiğini ifade etmiştir. İki katılımcı (K4, K20) ise Diyanet'in hutbeleri titizlikle merkezden hazırlayıp din adamlarına gönderdiği, dolayısıyla hutbelerde uydurma hadis kullanılmadığı, ancak vaazlarda ise imamların çokça uydurma hadis barındıran eserlerden vaaz ettiklerini ifade etmiştir. Kalan diğer 13 müderris ise Diyanet'e oldukça itimat ettiklerini ve günümüzde vaaz ile hutbelerde kesinlikle uydurma hadis kullanılmadığı hususunda görüş belirtmişlerdir.

Esasında Cuma hutbeleriyle vaazlarında kullanılan rivâyetlerin hadis ilmi açısından kritiği ayrı bir araştırma konusudur. Son dönemlerde akademik sahada böyle çalışmaların olduğu da görülmektedir. Ancak toplumun bir ferdi olarak Cuma hutbeleri ve vaazlarında okunan hadislere şahit olduğumuz kadarıyla bunların önemli bir kısmının mübarek gün ve geceler hakkında olduğu görülmektedir. Bu durum, bazı çalışmalarda da tespit edilen bir olgudur.²⁴ Bilhassa bazı mübarek gün ve gecelerde kılınan namaz ve tutulan oruçlar gibi

²⁴ 2019-2020 yılları arasında Cuma hutbelerinde kullanılan hadisler, bu hadislerin kaynakları ve konu dağılımı hakkında detaylı bilgi için bk. Yusuf Ay, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yayımladığı Hutbelerdeki Hadîslerin Tahrîci ve Genel Değerlendirmesi (2001-2004)* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008); Emine Şefika Özen, *2019-2020 Yılları Arasında Cuma Hutbelerinde Kullanılan Hadîslerin Değerlendirilmesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022).

birtakım amellerin faziletine ilişkin bazı hadislere sıhhat açısından ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği, zira bunların bir kısmının zayıf, hatta uydurma olduğu tespit edilmiştir.²⁵ Dolayısıyla zamanların kutsiyetine ilişkin rivâyetlerin hadis ilmi açısından iyice tetkik edilmesinde fayda olacağını ifade etmek gerekmektedir.

9. Müderrislere yöneltilen başka bir soru “*Çağımızda sünnetten kopuş görüyor musunuz?*” şeklindedir. Bu soruya müderrislerin tamamı günümüzde sünnetten büyük bir kopuşun olduğunu ve sünnetlerin terkedildiğini ifade etmiştir. K14’e göre sünnetten kopuş bilgisizlikten ve din düşmanlığından kaynaklanmaktadır. K1’e göre sünnetten kopuş, en çok büyük kentlerde meydana gelmektedir. Büyük kentlerde sünnet yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ancak kırsal kesimler nispeten sünneti ihya etme noktasında biraz daha iyidir. Bazı katılımcılara göre (K3, K4, K8, K18), günümüzde toplumun yanı sıra ilim ehlinin yaşayışında, ilahiyat fakülteleri hocaları ve talebeleri ile medrese müderrisleri ve talebelerinde de sünnetten büyük kopmalar meydana gelmektedir. K3’e göre bu kopmaların temel sebebinde, modern toplumun baskısı ve bakışı yatmaktadır. Nitekim modern toplum, kendi yaşantısını özendirme noktasında başarılı olmuş ve toplumun bir ferdi olan ilim ehli kimseler, bu baskılara daha fazla dayanamamıştır. K3 ve K8’e göre bu anlamda terk edilen sünnetlerin başında cübbe giymek, sarık takmak ve sakal bırakmak gelir. K8’e göre Müslümanım diyen kişi cübbe ve sarıkla çarşı pazarda gezmekten ve dolayısıyla sünneti ihya etmekten korkar hale gelmiştir. Bu katılımcıların cübbe giymeyi, sarık takmayı ve sakal bırakmayı sünnet olarak zikretmeleri, sünnet algılarına ilişkin önemli bir detaydır. Nitekim cübbe giymenin,²⁶ sakal bırakmanın²⁷ ve sarık takmanın²⁸ sünnet oluşu hadislerle kaynaklarda yerini almıştır. Bu durumda müderrislerin sünnet algılarını etkileyen temel unsurun nakledilen rivâyetler olduğu açıktır.

10. Katılımcılara yöneltilen diğer soru “*Sünnet, Kur’an-ı Kerim gibi bağlayıcı mıdır?*” şeklindedir. Katılımcılardan 17 kişi sünnetin mutlak anlamda bağlayıcı olduğunu savunmuştur. Esasında bu soruya “*sahih sünnetler bağlayıcıdır*” şeklinde cevap verenler de olmuştur. K8’e göre sünnetin bağlayıcılığına delil “*O, kendi heva ve hevesinden konuşmaz.*”

²⁵ Geniş bilgi için bk. İbrahim Kutluay, *Mukaddes Zaman ve Mekanlar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009), 268-275; Enbiya Yıldırım, *Sahih Hadis Bulunmayan Konular* (Ankara: Otto, 2015), 77-81.

²⁶ Buhârî, “Cihâd”, 25, “Libâs”, 9; Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991), “Tahâret”, 274; İbn Mâce, “Libâs”, 4.

²⁷ Müslim, “Tahâret”, 261; İbn Mâce, “Tahâret”, 8; Ebü Dâvûd, “Tahâret”, 28.

²⁸ Ebü İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977), “Libâs”, 11; İbn Mâce, “Libâs”, 14.

(Necm, 53/3) mealindeki ayet iken K19'a göre buna dair delil "*Resul size neyi verdiyse onu alın. Neyi de size yasakladıysa ondan vazgeçin*" (Haşır, 59/7) mealindeki ayettir.

K13 ve K16'a göre sünnetlerin tamamı bağlayıcı değildir. Bunlara göre Hz. Peygamber'in beşer vasfıyla yaptıkları, imamlık ve komutanlık vasfıyla yaptıkları ve yaratılış icabı hoşlandığı veya hoşlanmadığı şeylerin bağlayıcılığı yoktur. K13'e göre bu tür durumlarda da Hz. Peygamber'e uymak kişiye sevap kazandırır da bunların bağlayıcılığı yoktur. Bu hususta kayda değer bir fikir beyan eden K3, sünnetlerin bağlayıcılığını ümmetin icmasına bağlamıştır. K3'e göre sünnet icma ile desteklenirse mutlak anlamda bağlayıcı olur. Eğer icma hasıl olmazsa ilgili konu ihtilafa medar olursa sünnet, mutlak anlamda bağlayıcılığını kaybeder.

Sünnetin bağlayıcılığı hususunda tenakuza düşen ve dolayısıyla tutarlı davranmayan müderrislerin olduğunu ifade etmemiz mümkündür. Nitekim daha önce sünnetin vahiy mahsulü olup olmadığına dair sorulan soruya verilen cevaplara bakıldığında bu tutarsızlık ortaya çıkmaktadır. Örneğin K3, sünnetin büyük bir bölümünün vahiy mahsulü olduğunu savunurken sünnetin bağlayıcılığını icmaya dayandırmaktadır. Bu müderrisin önceki soruyla tutarlı bir yaklaşım içinde olması için sünnetin bir kısmının bağlayıcılığını herhangi bir şart ileri sürmeden kabul etmesi beklenirdi. Bu açık bir tenakuzdur. Kaldı ki icma, hadis tashihi ve tad'îfi noktasında muhaddislerin kabul ettiği bir kıstas değildir. Yine sünnetin bir kısmının vahiy mahsulü olduğunu savunan müderrislerin (K4, K10, K12, K15, K18) bu soruya verdikleri cevapla görüşlerinde tutarlı olmadıkları izlenilmiştir. Nitekim bu katılımcılar mutlak anlamda sünnetin tamamının bağlayıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu müderrislerin tutarlı olabilmeleri için sünneti de bağlayıcılık açısından tasnif etmeleri ve bir kısmının bağlayıcılığını kabul etmeleri gerekirdi. Netice olarak mezkûr katılımcılar dışındaki müderrislerin sünnet hakkında daha tutarlı oldukları ortaya çıkmaktadır.

11. Müderrislere sorulan başka bir soru "*Hz. Peygamberin sünneti denilince aklınıza önce ne gelmektedir?*" şeklindedir. Bazı müderrisler (K3, K7, K8, K9, K10, K15, K17) bu soruya mücmel bir ifadeyle cevap vermiş ve Allah Resulü'nün yaşam tarzı ve ahlakının akla geldiğini ifade etmişlerdir. Bu müderrisler, Hz. Aişe'den nakledilen "*Onun ahlakı Kur'an'dı*"²⁹

²⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 14/148, 42/183, 43/15; Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-*

rivayetinden mühlhem bu şekilde cevap vermiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı (K4, K5, K6, K12, K14, K20) ahlaki sünnetleri ön plana çıkararak sünnet denilince ahlaka taalluk eden konuların zihin dünyalarında belirlediğini ifade etmişlerdir. Bu anlamda sila-i rahim, iyilik yapmak, İslâm kardeşliği, haksızlığa karşı dik durmak, dürüstlük, çalışkanlık, merhametli olmak, sözünde durmak, kanaat sahibi olmak, adaletli olmak, ön yargıdan uzak durmak ve hayır yapmak gibi bazı hususlar önemli ahlâki sünnetler olduğu ifade edilmiştir. Sünnet denilince ahlaki konuların yanında şekli sünnetlerin de bazı müderrislerin (K1, K2, K11, K13, K16, K18, K19) aklına geldiği gözlemlenmiştir. Bu anlamda sarık, cübbe, misvak, tuvalet adabı (sağ ile girip sol ile çıkmak), sağ elle yemek, temiz olmak, selam vermek, sağ üzeri uyumak, camiye sağ ile girmek, her işe sağ ile ve besmele ile başlamak, sünnet olmak, uyurken kibleye dönmek, nafîle namaz kılmak gibi hususlar sünnet denilince akla gelen hususlar olmuştur. Netice olarak bu soruya verilen cevaplardan hareketle müderrislerin yaklaşımlarının üç grupta kümelendiği ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda şekli sünnetlere oldukça önem verilmekle beraber toplumun kanayan yarası olarak ahlaki konuların da zihinlerde canlı olduğu söylenebilir.

12. Müderrislere yöneltilen başka bir soru “*Hadiste geçen ve şifa olduğu söylenen bir tedavi ya da bitkiyi uyguluyor musunuz? Yoksa doktora mı müracaat edersiniz?*” şeklindedir. Bu soruya verilen cevaplar üç farklı uygulamada kümelenmiştir. Örneğin müderrislerin bir kısmı (K1, K4 ve K6) doktora başvuracağını, sünnetteki uygulamayı esas almayacağını ifade ederken bir kısmı (K2, K5, K7, K13, K14, K16, K17, K18, K19, K20) ise önce doktora başvuracağını ve bunun yanında daha sonra sünneti de tatbik edeceğini ifade etmiştir. Başka bir grup müderris (K3, K9, K10, K11, K12, K15) ise önce sünneti uygulayacaklarını ifade etmiş, şifa bulma hususunda netice alınmadığında doktora gideceklerini beyan etmiştir. Zikri geçen soruya müderrislerin verdiği cevaplarla tıbbu'n-nebevî sorusuna verilen cevapları karşılaştırdığımızda bazı çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Örneğin tıpla ilgili hadislerin tamamının vahiy mahsulü olduğunu ve dolayısıyla bunların mucize sayıldığını savunan K4, hadiste şifa olduğu belirtilen hususu dikkate almayacağını ve dolayısıyla sadece doktora başvuracağını ifade ederek daha önceki cevabıyla tenakuz yaşamıştır. Burada ilgili katılımcının tenakuz yaşamaması için sünnetteki uygulamayı doktor tavsiyesine takdim etmesi beklenirdi. Yine K11, tıpla ilgili hadislerin tamamının dönemin tecrübesi olduğunu

---

Mu`cemü'l-evsat, thk. Târık b. Avdillah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995), 1/30.

ifade ederken bu soruda şifa bulma adına önce sünnetteki uygulamayı esas alacağını, günümüz gelişmiş modern tıbbından daha sonra destek alacağını ifade etmesi bizce başka bir çelişki gibi gözükmemektedir.

13. Katılımcılara sorulan diğer soru “*Bir haberin hadis olduğunu cemaatinize ya da öğrencinize aktarmanız için geçmişte yazılmış bir kitapta olması sizin için yeterli midir? Mevzu hadislerle alakalı uydurma hadis kitaplarına müracaat eder misiniz?*” şeklindedir. Bu soruya muhtelif cevaplar verilmiştir. Örneğin bir grup müderris (K4, K8, K11, K12, K14, K15, K17) *Kütüb-i sitte*'yi merkeze alacaklarını, hadisin bu eserlerden herhangi birisinde geçmesi durumunda sıhhati hakkında araştırma yapmayacaklarını ve uydurma hadis kaynaklarına müracaat etmeyeceklerini ifade etmiş ve bu hadisin sahih olduğuna kanaat getireceklerini belirtmişlerdir. Bu müderrisler, bir hadisin bu eserlerde yer almaması durumunda diğer hadis kaynakları ile uydurma hadis kaynaklarına müracaat edeceklerini ifade etmiştir. K13, İmam Nevevî gibi sağlam bazı muhaddislerin hadis alanındaki eserlerini esas alacağını, aksi bir durumda sıhate dair şüpheli yaklaşım sergileyip mevzuat türü eserleri inceleyeceğini ifade etmiştir. K7 *Kütüb-i tis'a'yı*, K10 ise medreselerde okutulan *Tâcü'l-Câmi* ile *Riyâzu's-Salihin*'i esas alacağına dair görüş belirtmiştir. K18'e göre günümüz doğu medreselerinde ehli sünnet çizgisini takip eden âlimlerin eserleri okutulduğu için medreselerde hadis alanıyla ilgili olsun veya olmasın bu kaynaklarda geçen tüm rivayetlere itibar ettiğini söylemiştir. Bu tutum medreselerdeki kitap merkezli ön kabul yaklaşımından kaynaklanmış görünmektedir. Ayrıca K2, ilk defa duyduğu bir hadisin zihninde soru işareti bırakması durumunda, kaynağını araştıracağını ve uydurma hadis eserlerinden de tetkik edeceğini söylemiştir. Diğer taraftan bazı katılımcılarda hadislerle dair eleştirel düşüncenin olduğu ve kaynak merkezli ön kabullerin olmadığı görülmektedir. Bu anlamda ilgili hadis hangi kaynaktan geçiyorsa geçsin kaynağını araştırdığını ve uydurma hadislerle alakalı eserleri de incelediğini ifade eden katılımcıların sayısı da (K1, K3, K5, K6, K9, K16, K19, K20) az değildir.

14. Müderrislere sorulan diğer soru “*Kıyamet alametleri ile ilgili hadislerin günümüzde ortaya çıktığını düşünüyor musunuz?*” şeklindedir. Bu soruya müderrislerin tamamı aynı yaklaşımı benimsediklerini ortaya koyan cevaplar vermiştir. Bu anlamda müderrislerin zihin dünyalarında hadislerde kıyamet alametleriyle alakalı bildirilen hususların tamamı zuhur etmemiştir. Bilakis bunlara göre küçük alametler günümüzde ortaya çıkmıştır. Ancak

hadislerde büyük alamet olarak tavsif edilen Hz. İsa'nın nüzulü ve deccal gibi hususlar henüz zuhur etmemiştir. Müderrislerin küçük alamet olarak günümüzde ortaya çıktığını ifade ettikleri meselelerin başında; cehaletin artması, ilmin azalması, ahlaksızlığın çoğalması, içki, kumar ve fuhşun artması, anne babaya saygının azalması, namazın terkedilmesi, faizin çoğalması, binaların yükselmesi, ehil olmayanların işlerin başına geçmesi, depremlerin çoğalması, zenginlerin fakiri unutması, köylülerin binalarda yaşamaya başlaması, ahde vefanın yok olması ve bulaşıcı hastalıkların artması gibi durumlar gelir. Ayrıca bir müderrise (K14) göre büyük alametlerin çıkması da an meselesidir ve bunlar günümüzde manevi sıfatlarıyla çıkmış olup madden/cismen çıkması da pek yakındır.

15. Müderrislere sorulan başka bir soru "*Günümüzde farklı sünnet algıları hakkında ne düşünüyorsunuz?*" şeklindedir. Bu soruya birbirinden farklı çok sayıda cevap verilmiştir. Örneğin bir katılımcı (K14), günümüzde sünnete ittiba etmeyip onu değersiz hale getiren ve hadis ile sünnete alenen bir düşmanlık sergileyen çok sayıda kişinin olduğunu ifade etmiştir. Bu müderrise göre sünnete bu şekilde yaklaşan kişiler, Hz. Peygamber'i bir postacı olarak görüp onun dinde herhangi bir görüş hakkına sahip olmadığını savunurlar. Sünneti değersiz hale getiren bu yaklaşım da küfürdür. Yine bazı müderrislere göre (K2, K5, K8, K9, K13, K17) günümüzde sünnete yönelik sapkın görüşte olan farklı gruplar mevcuttur. Bunların asıl amacı, Kur'an'ın mesajını ortadan kaldırmaktır. Zira sünnet, Kur'an'ın asıl tefsiridir. Sünnet ortadan kalkınca da Kur'an anlaşılmaz hale gelecektir. Ayrıca bazı müderrisler (K3, K16) ise soruya biraz daha tafsilatlı cevap vermiş ve günümüzün bazı ilahiyatçılarının sünnetle ilgili problem arz eden şeyleri umuma açık tartışarak konuyu istismar ettiklerini ve bunların da iyi niyetle yapılmadığını ifade etmiştir. Bu müderrislere göre günümüzün mezkûr ilahiyatçıları bu davranışlarıyla din karşıtlarına hizmet eder hale gelmişlerdir.

Geri kalan müderrisler ise bu soruya genel olarak ehl-i sünnet âlimlerinin ve muhaddislerinin yaklaşımlarını baz alıp orta yolu tutmak gerektiğini, diğer görüşlerin bidat ve sapkın olduğunu belirterek cevap vermişlerdir. Bu müderrisler, esasında klasik hadis ulemasının sünnet ve hadis konuları hakkındaki genel kanaatlerini benimseyerek savunmacı bir yaklaşım içine girmişlerdir. Bu anlamda çok sayıda müderrisin günümüz dünyasında hadislerle ilgili tartışmalardan sosyal medya aracılığıyla haberdar olduğu görülmektedir. Müderrislerin tamamının günümüzde sünnete dair problem olduğu belirtilen hususlara katılmadığını rahatlıkla söylemek mümkündür.

16. Katılımcılara yöneltilen başka bir soru “*son yıllarda ön plana çıkan Kur’ancılık akımı hakkında neler söylersiniz?*” şeklindedir. Bu sorunun cevabı katılımcıların tamamının zihin dünyasında benzerdir. Nitekim onlara göre bu akım ilimden yoksun ve altı boş bir hareket olup amacı ise Kur’an’ı sünnetten ayırıp Kur’an’ı anlaşılmasız hale getirmektir. Dolayısıyla bilinçli bir harekettir. Esasında zikri geçen soruya bu akımın tarihi süreç içerisindeki yeri ve sonrasında dünyanın çeşitli yerlerine dağılmasına dair fikir beyan ederek cevap veren müderrisler de olmuştur. Bu müderrislerin (K14, K16) aktardığına göre Kur’aniyyun denilen bu akım, İngiltere’nin planı olup ilk başlarda Hindistan’da ortaya çıkmış sapkın bir anlayıştır. Bu ekolu Hindistan’da Abdullah Çekralevi kurmuştur. Bu görüşün günümüz Türkiye’inde çok sayıda temsilcisi de vardır. Zikri geçen müderrislerin bu akım hakkındaki aktardıkları görüşler, onların akademik hadis dünyasında meydana gelen gelişmelerden kısmen haberdar olduğunu ortaya koymaktadır.

K5’e göre Kur’aniyyun ekolünü savunan bazı kişiler, başta iyi niyetle bu fikri benimsemişlerdir. Ancak zamanla onlar da sapkın fikirlerin peşine düşmüşlerdir. K12 ve K13’e göre bu akım, Kur’an’ın ruhundan uzaklaştırmaya hizmet etmektedir. Kur’an’ın muhatabı Hz. Peygamber’dir. Dolayısıyla Kur’an sünnet olmadan anlaşılmasız. Günümüzde bu fikri benimseyenlerin asıl amacı Allah Resulü’nü devre dışı bırakıp Kur’an metnini istedikleri gibi yorumlamaya zemin oluşturmaktır. K9’a göre bu akım bir projedir. Asıl amacı ise İslâm’ı bölmek ve parçalamaktır. K4 ve K20’e göre bu fikir, dini ortadan kaldırmaya yönelik bir fitnedir. Zira sünnet devre dışı bırakıldığında çok sayıda dini hüküm de ortadan kalkacaktır. K7’e göre Kur’an’ın en büyük düşmanı yine Kur’ancılar akımıdır.

17. Müderrislere sorulan diğer bir soru “*Sünnet ile hadis bilim ve akılla çelişir mi?*” şeklindedir. Bu soruya birbirinden farklı çok sayıda cevap verilmiştir. Örneğin müderrislerin önemli bir kısmı (K3, K4, K5, K15, K16, K18) sahih hadislerin akıl ve bilimle çelişmeyeceğini, ortada bir çelişki olduğunda ise anlamada problem olduğunu ifade etmişlerdir. Bu müderrislerden K4, bilim ile aklın ayet ve hadislerin sırrına erişemediğini, zahiren oluşan bazı çelişkilerin de bundan kaynaklandığını ifade etmiştir. Diğer taraftan bazı katılımcılar (K1, K11, K12, K19, K20), sünnet ve hadislerin bilim ve akılla asla çelişmediğini, çünkü bunların zaten akla hitap ettiğini savunmuşlardır. Sünnet ile hadisin bilim ve akılla çelişebileceğini ifade edenler de olmuştur. Bu görüşü benimseyenler (K7, K8, K9, K10, K17), ortada bir çelişki olması durumunda sünnetin merkeze alınması gerektiğini ifade etmiş ve

toptan ret fikrinin yanlış sonuçlar doğuracağını düşünmüşlerdir. Bunlara göre sünnet ve hadiste çelişkiye neden olan ifade, tevil edilerek akıl ve bilimle uygun hale getirilmesi gerekir. Böylelikle zahirde meydana gelen çelişki ortadan kalkar. Sünnet ile hadisin akıl ve bilimle tenakuz yaşamasının tabii olduğunu ifade edenler de olmuştur. Bu anlamda iki müderris (K2 ve K6), sünnet ile hadisin akıl ve bilimle uyumlu olmak gibi bir zorunluluk içerisinde olmadığını, meydana gelen çelişkinin de bundan neşet ettiğini savunmuştur. İki müderris (K13 ve K14) ise müteşabih ayetler olduğu gibi müteşabih hadislerin de varlığına işaret etmiş, ortadaki çelişkinin de bundan kaynaklanabileceğini ifade etmişlerdir. K14'e göre müteşabih hadislere Hz. Musa'nın ölüm meleğini tokatlayıp gözünü çıkarması mevzusunu anlatan rivayet³⁰ örnek olarak gösterilebilir.

18. Müderrislere sorulan başka bir soru "*Hadis denilince aklınıza hangi hadisçi gelmektedir?*" şeklindedir. Bu soruya müderrislerden bir kişi (K12) İbn Hacer ve Nevevî derken altı kişi ise (K1, K3, K6, K13, K15, K17) Buhâri ve Müslim demiştir. Geri kalan müderrisler ise akıllarına *Kütüb-i sitte* müelliflerinin geldiğini ifade etmiştir. Müderrislerin bir kısmı (K1, K15, K18, K19) bu muhaddislere ek olarak İmam Mâlik, İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbel, Nevevî, İbn Hacer ve Ali el-Kâri gibi bazı isimler zikretmişlerdir. Dolayısıyla gerek ilk dönem muhaddisleri gerekse de sonraki dönem muhaddislerinin belleklerde kısmen canlı olduğu söylenebilir.

19. Katılımcılara sorulan bir diğer soru "*Gazzâlî'nin herhangi bir eserinde kullandığı hadislere itibar eder misiniz?*" şeklindedir. Bu soruya müderrislerin yarısı (K1, K3, K4, K5, K6, K12, K15, K16, K19, K20) Gazzâlî'nin hadislerine itibar etmeyeceğini, bilakis sıhhat bakımından araştıracağını ifade etmiştir. K20, Gazzâlî'nin herhangi bir eserine aldığı ahlaki konularla ilgili rivâyetleri araştırmaya gerek duymadığını onlarla amel edebileceğini ancak şer'i konulardaki rivâyetleri ise kesinlikle sıhhat açısından araştırmadan amel etmeyeceğini belirtmektedir. Geri kalan diğer 10 katılımcı ise Gazzâlî'nin büyük bir hadisçi olduğunu, herhangi bir eserinde hadis naklettiyse bunu sıhhat bakımından araştırmaya gerek duymadıklarını ifade etmiştir. Ancak bu görüşün günümüz akademik hadis dünyasında pek muteber kabul edilmediğini ifade etmek gerekir. Nitekim Gazzâlî'nin bilhassa *İhyâü Ulûmi'd-*

³⁰ Buhârî, Cenâiz 68, Enbiya 31; Müslim, Fedâil 42.

Dîn isimli eserinde kullandığı rivâyetlerin önemli bir kısmının sıhhat bakımından problemlili olduğu tespit edilmiştir.³¹

20. Müderrislere sorulan bir diğer soru “*Süyûtî’nin herhangi bir eserinde kullandığı hadislere itibar eder misiniz?*” şeklindedir. Bu soruya 5 müderris (K5, K6, K12, K15, K16) sıhhat bakımından araştırma yapmadan itibar etmeyeceğini, geri kalan 15 müderris ise Süyûtî’nin büyük bir hadisçi olduğunu ve bundan dolayı onun tahrir ettiği hadislerine güven duyup itibar edeceklerini belirtmiştir. Süyûtî’nin itibara layık olduğunu ifade eden K4, onun hadiste şeyh ve güvenilir bir hadis hafızı olduğunu vurgulamıştır. Süyûtî’nin hadislerine duyulan bu güven esasında medreselerde Arapça gramer konusunda okutulan eserlerde onun büyük bir ağırlığı olmasından kaynaklanmış gözükmektedir. Süyûtî’nin gramer eserlerindeki derinliğini gören müderrisler bu yetkinliğini hadis ilimlerine de teşmil ederek onun münekkit ve büyük bir hadisçi olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak Süyûtî’nin hadis ilimlerinde mütesahil olduğunu ifade eden müderrisler de olmuştur. Bu anlamda K16, Süyûtî hakkında bazı âlimlerin kullandığı *hâtibu’l-leyl*³² ifadesine dikkat çekerek³³ onun hadisleri arasında sıhhati problemlili çok sayıda rivâyetin bulunduğuna değinmiştir. Süyûtî’nin tesahül gösterdiğine dair dile getirilen açıklamalara şiddetle karşı çıkan K8, ona yönelik bu tür tenkitlerin yersiz olduğunu belirterek Süyûtî’ye olan güvenini izhar etmiştir.

21. Katılımcılara sorulan son soru ise “*Hz. Peygamber’in sakal bırakması sarık takması gibi durumlar dini bir kimlikle mi yapılmıştır? Yoksa Arap örfüne göre midir?*” şeklindedir. Katılımcılardan 5 kişi (K7, K9, K10, K12, K17) sarık ve sakalın örften alınmadığını bilakis Allah Resulü’ne has bir uygulama olup dini kimlikle yerine getirildiğini ifade ederken geri kalan katılımcılar ise bu tür uygulamaların daha önce Arap örfünde var olduğunu, Hz. Peygamber’in bu örfü devam ettirip ona dinî bir kimlik kazandırdığını ve bunu ümmetine sünnet kıldığını ifade etmiştir. Bunun gerekçesi de dine aykırı bir uygulama olmamasıdır. Dolayısıyla bu katılımcılar sakal ve sarık gibi uygulamaları örften alınma birer sünnet kabul etmektedir.

³¹ İhyâ’da kullanılan bazı rivâyetlerin kaynakları ve sıhhat durumları hakkında geniş bilgi için bk. Şükrü Işık, *Gazzâlî’nin İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Adlı Eserinin “Kütâbu’l-İlim” Kısmında Geçen Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010).

³² Olur olmaz işittiği her şeyi yazan, her hadisçiden hadis alan kimse anlamında kullanılan bir terimdir. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 2012), 114.

³³ Bu kavramın cerh lafzı olarak kullanım süreci ve hakkında kullanılan âlimler için bk. Necmi Sarı, “Tenkit Terimi Olarak Hâtibu Leyl”, *EKEV Akademi Dergisi* 19/61 (2015), 337-364.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Doğu ve Güneydoğu Anadolu medreselerinde ders okutan müderrislerin hadis ve sünnet algıları Van'da faaliyet yürüten 20 müderris üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Van ili, günümüzde kayda değer geleneksel eğitim veren çok sayıda medreseye ev sahipliği yapmaktadır. Nitekim Van'ın merkez ilçeleri (İpekyolu, Tuşba, Edremit) ile Gevaş'ta hali hazırda faal olan yirmi iki kadar medrese bulunmaktadır. Bu yapıların yarısından fazlası resmi Kur'an kursu hüviyetindedir. Bu kurumların eğitim müfredatlarında alet ilimleri yanında temel İslâmi ilimlerin de yer aldığı, bu anlamda istenilen düzeyde olmasa da hadis ilmine dair bazı derslerin yapıldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında mezkûr yapılarda talebelere hadis dersleri veren müderrislerin bu alandaki yeterlilikleri ve hadis ile sünnet hakkındaki yaklaşımlarının tespiti önemli görülmüştür.

Araştırmaya konu olan müderrislerin tamamı geleneksel medrese usulü ilimlerini tahsil etmiş olup bu ilimlerde eğitmenlik yapabilecek icazete sahiptir. Bu katılımcılar, geleneksel yapılarda gördükleri öğrenimleri yanında devlet okullarıyla da münasebetleri olmuş ve bu okullarda da eğitim göyerek önemli bir birikim elde etmişlerdir. Nitekim zikri geçen müderrislerin yarısından fazlası (on iki kişi) ön lisans ilahiyat mezunudur. Geri kalan müderrislerden iki kişi imam hatip lisesi mezunuyken diğer altı müderris ise ilahiyat alanında lisans mezunudur. Lisansı bitiren üç kişi ise lisansüstü eğitimi görmektedir. Bunlardan bir tanesi Arap Dili ve Belâgatı alanında yüksek lisans yaparken diğer iki müderristen birisi Tefsir diğeri ise Tasavvuf alanında doktora öğrenimi görmektedir.

Araştırmada öne çıkan birinci husus, hadis ve sünnetin İslâm dininde Kur'an'dan sonra ikinci önemli kaynak olduğunun tüm müderrisler tarafından kabul gördüğüdür. Bu müderrisler, hadis ve sünneti, Kur'an'ın tefsiri ve beyanı olarak görmüşlerdir. Bununla beraber, hadis ve sünnetle ilgili bazı konularda müderrislerin farklı anlayışlara sahip olduğu da saptanmıştır. Bu anlamda müderrislerin büyük bir kısmı (14 kişi), hadis ve sünnetin birbirinden farklı manalara sahip olduğunu düşünmektedir. Bunlardan bazısı (8 kişi), sünnet ile hadis arasında umum-husus ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Bu düşüncüyü savunan beş müderris, sünnetin daha genel olduğunu ve hadisi de kapsadığını ifade ederken üç kişi ise hadisin sünneti kapsayacak şekilde daha umumi olduğunu ifade etmişlerdir. Böyle düşünen müderrisler, sünnetin yalnızca Hz. Peygamber'e ait olduğunu savunmuşlardır. Diğer

taraftan hadis ve sünnetin aynı anlama geldiği görüşünün de altı katılımcı tarafından benimsendiği ortaya çıkmaktadır. Bu görüşlerin yanı sıra sünneti fıkıh usûlcüleri gibi farz ve vaciplerin dışında hükme medar olan bilgiler olarak kabul gören bir anlayışın az da olsa taraftar bulması dikkate değerdir.

Müderrislerin hadis ve sünnetin vahiy ile olan ilişkisine dair fikirleri de muhtelifdir. Bu anlamda müderrislerden 13 kişi sünnet ve hadisin tamamının vahiy mahsulü olduğunu savunurken geri kalanlar ise sadece bir kısmının vahiy mahsulü olabileceğini ifade etmişlerdir. Hadis ve sünnetin tamamının vahiy kaynaklı olduğunu düşünenler, bu görüşlerine *"O, kendi heva ve hevesinden konuşmaz. O kendisine indirilen vahiyden başkası değildir."* (Necm, 53/3-4) anlamındaki ayeti delil olarak zikretmişlerdir. İkinci görüşü savunan müderrisler, vahye dayanan ile dayanmayanı ayırt etmenin yolu olarak dinî ve dünyevî çizginin dikkate alınması gerektiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla dinî konuları muhtevi olanlar vahiy mahsulü iken dünyevi olanlar ise Hz. Peygamber'in içtihadına ve tecrübesine dayanmaktadır. Hadis ile sünnetin vahiy ile olan ilişkisine dair bu yaklaşıma sahip olanların yarısından fazlasının (11 kişi), savundukları düşüncelerinde tenakuz yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu katılımcılar sünnet ve hadisin tamamının vahiy kaynaklı olduğunu ifade ederken tıp hadisleriyle ilgili kendilerine yöneltilen soruda beklenilenin aksine cevap vermiş ve tıp hadislerinin bir kısmının veya tamamının tecrübeye dayandığını savunmuşlardır. Ancak bunların tutarlı olabilmeleri için bu tür hadis ve sünnetlerin tamamını da vahiy kaynaklı olarak kabul etmeleri beklenirdi. Geri kalan 9 müderrisin ise daha tutarlı cevaplar verdiği ortaya çıkmaktadır.

Hadis ve sünnetten büyük bir kopuş olduğunu ve dinin ikinci kaynağının günümüzde hak ettiği değeri görmediğini düşünen müderrislerin tamamına yakını, sünnetin Kur'an gibi bağlayıcı olduğunu savunmuşlardır. Katılımcılardan üç kişi sünnetin tamamını bağlayıcı görmemektedir. Bunlara göre Hz. Peygamber'in beşer vasfıyla yaptıkları ile yaratılış icabı sevdiği veya hazzetmediği şeylerin bağlayıcılığı yoktur. Bu konuda savundukları görüşlerde tenakuz yaşayan müderrislerin olması dikkat çekicidir. Nitekim hadis ile sünnetin vahiy ile olan ilişkisine dair cevaplarla bağlayıcılık açısından sünnetin taksimine verilen cevaplar bir çelişki doğurmaktadır. Bu çelişki iki konuyu birbirinden bağımsız gibi algılamalarından kaynaklanmıştır. Örneğin sünnetin tamamının vahiy mahsulü olduğunu düşünen birinin tamamının bağlayıcılığını da kabul etmesi beklenir. Yine

sünnetin bir kısmının vahiy mahsulü olduğunu beyan eden bir katılımcının da sünnetin tamamından ziyade bir kısmını bağlayıcı olarak görmesi gerekmektedir.

Sünnet denilince akla gelenler önemli bir konudur. Bu anlamda müderrislerin bir kısmının zihinlerinde ahlaki sünnetler öncelikliken bir kısmında ise şekli sünnetler önceliklidir. Müderrislerin yarısına yakını (8 kişi) *Kütüb-i sitte'*ye önemli bir değer atfetmiştir. Bu katılımcılar, zikri geçen eserlerdeki hadislere güven duyduklarını, bir hadisin bu eserlerden birisinde nakledilmesi durumunda kabul edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların bir kısmı şark medreselerinde okutulan *Riyâzu's-Sâlihîn* ve *Tâcû'l-Câmi* gibi eserlerin de tamamen sahih hadisleri içerdiğini düşünmektedir. Geri kalan katılımcılarda hadislere yönelik eleştirel bir bakış açısının olduğu, kitap merkezli ön kabulün olmadığı, isnad ve metinle ilgili araştırmalardan sonra sıhhatin belirleneceğine dair bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır.

Müderrislerin günümüzde sünnetle ilgili farklı yaklaşım sergileyen gruplardan haberdar olduğu görülmektedir. Bu anlamda Kur'anıyyun diye popüler olan grup hakkında tüm müderrisler aynı kanaati sergilemektedir. Müderrislere göre bu grubun iddiaları ilmî temelden yoksundur. Bunların asıl amacı Kur'an'ın mesajını ortadan kaldırmaktır. Nitekim sünnet Kur'an'ın beyanıdır. Sünnet reddedilince Kur'an da anlaşılmaz olacaktır.

Müderrislerin çoğunluğu günümüz hutbe ve vaazlarında hadise yeterince önem verilmediğini düşünmektedir. Yine bu katılımcıların yarısından fazlası (13 kişi), günümüz hutbe ve vaazlarında uydurma hadislerin kullanılmadığını düşünmektedir. Bu husus müderrislerin zihin dünyasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın izlediği titiz politikadan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla zikri geçen müderrislerin bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı'na tam bir güven duydukları ortaya çıkmaktadır. Müderrislerin medreselerde Suyûtî ve Gazzâlî'nin muhtelif eserlerinden dersler yapmış olmaları, bu âlimlerin hadis alanındaki yetkinliklerini de zihinlerde pekiştirmiş gözükmektedir. Bilhassa Suyûtî'nin müderrislerin zihin dünyasında Arapça gramer konusundaki yetkinliği, hadis alanına da teşmil edilmiştir. Müderrisler, Suyûtî'nin büyük bir münekkit muhaddis olduğunu ve bundan dolayı onun hadislerine sorgusuz sualsiz itimad edeceklerini belirterek bu hususta tam bir teslimiyet örneği sergilemişlerdir.

Müderrislerin beyan ettikleri bu fikirler genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda hadis ve sünnet konusunda muhtelif görüşlere sahip oldukları, bazı konularda ihtilafa

düştükleri ortaya çıkmaktadır. Onlar arasında meydana gelen ihtilaf, klasik hadis âlimlerinin de yaşadıkları ihtilaftan kaynaklanmış gözükmektedir. Nitekim sorulan sorulara verilen farklı cevaplar, önceki âlimler tarafından da tartışmaya konu olmuş ve bu âlimler de çeşitli gruplarda kümelenerek tek düze bir yaklaşım içinde olmamışlardır. Bunun yanında müderrislerin bir kısmının hadis ve sünnet bilgisi ile yeterlilikleri konusunda kaynak ve detay verme noktasında zayıf oldukları tespit edilmiştir. Bu durumun medreselerin eğitim içeriğinden kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Nitekim bu geleneksel ortamlar, Arapça lehinde dil ilmine daha fazla önem vermekte, müfredatını da buna göre şekillendirmektedir. Bu durum hadis ilmi de içinde olmakla beraber, bütün temel İslâmi ilimlere detaylı bir mesai teksif edilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu kurumlarda eğitimlik yapan müderrisler temel uğraşlarını âlet ilimlerine sarfederek hadis alanında büyük bir ihtisas sahibi olamamışlardır. Bu anlamda medreselerde hadis alanında bir ihtisaslaşmanın gerçekleşmediği rahatlıkla söylenebilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara bağlı olarak müderrislere ve hadis alanındaki araştırmacılara çeşitli öneriler sunmak mümkündür. Bu bakımdan müderrislere şu öneriler sunulabilir:

a) Müderrislerin ilahiyat alanında lisans başta olmak üzere lisansüstü eğilimli çalışmalar yapmaları gereklidir. Bu bağlamda medrese ilimlerinde mevcut olan birikimin ilahiyat öğrenimi esnasında pekişmesi ve bir ihtisaslaşmanın meydana gelmesi önem arz etmektedir.

b) Müderrislerin akademik camiayla iş birliği halinde faaliyet yürütmesi önemli görülmüştür.

c) İlahiyat alanı başta olmak üzere dinî ilimlerle ilgili akademik dünyada yapılan çalışmalar, yönelimler ve tartışmaların müderrisler tarafından yakından takip edilmesi, onların hadis alanı başta olmak üzere dinî ilimlerle ilgili gelişmelerin farkında olmalarını sağlayacaktır.

Hadis alanındaki araştırmacılara bu konu bağlamında sunulacak bazı öneriler de şunlardır:

a) Medreselerde verilen hadis dersleri gözlem yoluyla takip edilerek yeni bakış açılarına sahip çalışmalar üretilebilir.

b) Medreselerde eğitim gören talebelerin hadis alanında aldıkları eğitimin yeterliğini ortaya koymak amacıyla bu talebeleri merkeze alan görüşmeye bağlı çalışmalar tasarlanabilir.

c) Van örnekleme bağlamında yürütülen bu çalışmanın yanı sıra klasik usul ile eğitim veren medreselerin bulunduğu diğer illerin müderrisleriyle de görüşmeler yapılarak hadis ve sünnet algılarına dair tespitler derinleştirilebilir.

Kaynakça / References

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Alpkray, Abdulcelil. "Son Dönem Afganistan Medreselerinde Hadis Eğitimi: Belh Örneği". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/2 (14 Temmuz 2022), 676-703. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihya/issue/71248/1106808>
- Ay, Yusuf. *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yayımladığı Hutbelerdeki Hadislerin Tahrirci ve Genel Değerlendirmesi (2001-2004)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstilahları Sözlüğü*. İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 2012.
- Bağcı, H. Musa. "Medrese Eğitiminde Hadis Birikimi –Diyarbakır Örneği-". *Şarkiyat* 1 (01 Nisan 2009), 45-59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sarkiat/issue/11236/134280>
- Bedir, Murteza. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 38/150-153. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Bozkurt, Nebi. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/323-327. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni*. çev. Yüksel Dede. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2017.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşirdemir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Çiçek, M. Halil. *Şark Medreselerinin Serencâmı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.
- Dinçoğlu, Mehmet. "Doğu Medreselerinde Okutulan Hadis Kitapları ve Dersleri (Muş Yöresi)". *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*. ed. Fikret Gedikli. 2/579-593. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, 2013.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli vd. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ecer, Münir - Şimşek, Eyüp. "İnanç ve Siyaset Kıskaçında Eğitim: Fâtımîler Döneminde Medreseler". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 574-600.
- Gezer, Arif. "Sünnetin Önemi ve Bağlayıcılığı". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/35 (2017).
- Gültekin, Hikmet. "İmam Hatiplerin Hadis Bilgileri ve Sünnet Algıları (Uşak İli Örneği)". *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (30 Eylül 2019), 93-128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mevzu/issue/49072/616986>
- Hamidi, Muhammet Sadık. "Doğu ve Güney Doğu Medreseleri'nin Mahiyeti ve Ders Müfredatı'nın Islah Önerisi". *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*. ed. Fikret Gedikli. 313-328. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, 2013.
- Hatiboğlu, Mehmed Said. Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy -Gaybi Hadisler Meselesi-. Ankara: Otto, 2015.
- Işık, Şükrü. *Gazzâlî'nin İhyâu Ulûmi'd-Dîn Adlı Eserinin "Kitâbu'l-İlim" Kısımında Geçen Hadislerin Tahrirci ve Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Nüzhëtü'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*. thk. Abdullah b. Dayfillah er-Rehîlî. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2001.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân bi-terfibi İbn Balabân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Îsavî, Muhammed Ahmed Harbut Hamd el-. "el-Medârisu'n-Nizâmiyye fi Bağdad ve Devruha fi Fikri'l-Arabî el-İslâmî". *Camiatu Tikrit* 7/24 (2011), 151-163.
- İşpirli, Mehmet. "Medrese (Osmanlı Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/327-333. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Kalaç, Rıdvan. "Van Medrese Geleneğinde Hadis Eğitimi ve Müderrislerin Hadis/Sünnete Yaklaşımları". *Türkiye'de Hadis Eğitimi*. 169-228. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/27-64. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Karacabey, Salih. "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (195M.S.), 39-102.
- Keleş, Ahmet. "Sünnet Vahiy İlişkisi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 151-194.
- Keskin, Mustafa. "Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (01 Haziran 2017), 61-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siirtilahiyat/issue/43335/527263>
- Kırbaşoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet / Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Koçyiğit, Talat. *Hadîs Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 12. Baskı., 2013.
- Kutluay, İbrahim. *Mukaddes Zaman ve Mekanlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.
- Ma'rûf, Nâci. *Medâris Kable'n-Nizâmiyye*. Bağdat, 1973.
- Ma'rûf, Nâci. *Neş'etü'l-Medârisi'l-Mustakille fi'l-İslâm*. Bağdat: Matbaatü'l-Ezher, 1966.
- Musayev, İslam. "Doğu Medreselerinde Eğitim: Hakkâri Mele Nezir Medresesi Örneği". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (23 Aralık 2018), 233-245. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beuifd/issue/41452/470347>
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991.
- Narin, İsmail. "Bingöl Medreselerinde Fıkıh Eğitimi". *Bingöl Araştırmaları Dergisi* 1/1 (10 Ekim 2014), 9-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bad/issue/39603/468307>
- Özaydın, Abdülkerim. "Nizâmiye Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 33/188-191. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Özen, Emine Şefika. *2019-2020 Yılları Arasında Cuma Hutbelerinde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Sarı, Necmi. "Tenkit Terimi Olarak Hâtıbu Leyl". *EKEV Akademi Dergisi* 19/61 (2015), 337-364.
- Sizgen, İbrahim - Aslan, Nasi. "Tillo Medreselerinde Fıkıh Eğitimi-Memduhiyye Medresesi Örneği". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (30 Aralık 2020), 569-592. <https://doi.org/10.33420/marife.809253>

- Sübkî, Tacuddin Ebu Nasr Abdulvehhab es-. *Tabakatü's-Şafiiyyeti'l-Kübra*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Dârü'l-Hicr, 1992.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1940.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977.
- Uluçam, Abdüsselam. "Van ve Çevresindeki Osmanlı Medreseleri ile Eğitim Öğretimdeki Yerleri". XIII. *Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*. 3/777-784. Ankara, 1999.
- Yıldırım, Ahmet. "Kazakistandaki Karnak Medreseleri ve Hadis Eğitimi". 85-94. Çankırı, 2013.
- Yıldırım, Enbiya. *Sahih Hadis Bulunmayan Konular*. Ankara: Otto, 2015.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 2015.